

EMLÉKEZÉS ADY ENDRÉRE

Ha görögnek születik, ajkától sohase pártolnak el a bűvölő szavak és szép szeretője, az ifjú Mosoly, mert szerette a zengzetes szavakat, és értett hozzájuk, s mert tudta az életet a gyermekszemek teli élvezetével és a bölcsek messzi távlatából nézni. Költészete bűvös fuvola lett volna csupán, melyről igéző melódiákban válnak le a lelkén áthevült életképek: az ég azúrja, a kék színű tenger, agorák színes zsvivaja és az ezerhangú erdő. Kísérői meztelenségükben is ártatlan nők lettek volna, kikben mozdulattá formálódik dalainak víg vagy méla ritmusa, s énekének madarak, faunok, nimfák és az egész természet tapsolt volna. A szomorúság, lelkét csak úgy érte volna, mint haját tűző nő lehelete a tükröt, és nem kelt volna benne egymást marcangoló harcra szó és érzés, ember és istenség, élet és halál. Dús húrú hárfa a görög szókincs, és az ő ujjai hosszúk, átfogók és könnyedek voltak soha nem hallott hangok keverésére...

Ha a középkorban születik, és születhetett volna bármikor, mindig zseninek születik, nem lett volna oly tekervényes útja az Istenhez, és lelke jobban megtelt volna vele. Miszticizmusa nem kínozza őt annyira, és alázatosságának, emberszeretetének illata az égig ért volna. És minden arcot, idegen arcot legalább egyszer földérítem, megragyogtatni igazán csak itt tudott volna tömjénillatos szavakkal, melyek, ha a lélekbe hullnak, titokzatos virággá nyílnak, és sohasem hervadnak el ott. Csoda volt szemében a világ, s mik előtt milliók közömbösen mentek el, örök szépséggé nyilatkozott meg előtte; azért, ha a középkorban születik, aranyiéira lett volna ég és föld között, melyen angyalok szállnak le a földi gondok megtörtjeihez és földi örömök megtalálóihoz...

És ha már modern költőnek született, vállalván a nehezebb sorsot, elzárkózhatott volna a baudelaire-i gögbe, és élhette volna keresett szavakkal a kevesek, a fölülállók ingyencéletét, mert tudta díszíteni asszonyait és asztalét, s az élvek útján idegrendszerre finom hangszerré vált, melyen bővölön csendült fel az érzékek melódiája. Vagy lehetett volna Verlaine, szívet facsaróan egyszerű bánatok és örömök dalnoka, ki nem küzdött meg a disznófejű Nagyúrral, messzire került a vér és arany piacát, s minden harc elöl a szegénység köntösébe bújt. És a verhaereni út is nyitva állott előtte: a harsogó győzelem nagyvárosok felett, gépek és gyárkémények gigászi zenekara... de ő nem lett egyik sem, hanem mindegyik együttvéve, és még több: fajának kirobbanása, feljajdulása, megélt, végzetét vállaló magyar tragikum.

*

Modern lírikus volt, kinek már nincs meg a régieknek az az öröme, hogy keble kitégyszor egy közös eszményre, és ihlettsége feloldja énjét a mindenkivel társható művészi ideában. A líra fejlődésének ama fokán kellett a maga formáját megkeresnie, mikor a költészet nem volt többé már ragyogó mennyezet a valóság felett és menekülés az élettől, hanem az élet legegységesebb megélése, nem egy felettünk lebegő világba való jóleső eleszményülés, hanem az egész világnak önnön lényünkben való kínos újjászülése. Edgar Poe-tól és Baudelaire-től kezdve nincs egyetlen igaz művelője az új lírának, ki ne életével fizetett volna dalaiért. Így volt Ady élete is előbb csók és ölelés, küzdelem a nagyvárossal és a pénzhajhászó, süket tömeg közönyével, menekvés a csábító nyugati kultúra felé és dacos visszatérés végzetéhez, istenkeresés és álmódosítás az új emberiségről, halálhívás és életesengés mindaddig, míg hangulataiba s élményeibe teljesen belevesztett énje. De élni vágyó, szépséges emberi mivoltát, magyarságát, szülei házat, ifjúkori emlékeit s mindazt, ami őt térben és időben csakolyan emberré határozta, mint mi magunk, csak gyilkos küzdelem árán adta oda a vért és húst faló szörnynek: művészetének. Ez a konok, fog-

csikorgató küzdelem közte és művészete közt tragikus hátteret feszít költészete mögé. Ott, hol még ő maga és a kísértő ígézet egyforma erők, versei tiszta harmóniában csendülő látomásai az életnek és ez életet szépitő halálnak. Örökké fiatal himnuszok, melyeknek különös ízt ad a végzetten győzedelmeskedő ember kérkedő bravúrja. Minden győzelem azonban, minden dal, mint teljes megélés, mintegy szétzúzza az idegrostokat, melyekből kikel, mint pillangó a gubót, s mennél nagyobb lesz a költő, annál kevesebb benne az ember. Annyiszor és oly erősen volt csók, epedés, emlékezés, harc és levertség, holdas éj és perzselő napfény, hogy már alig tud Ady lenni. És itt lendül költészete még egyszer a magasba, azon a ponton, mikor még tartja énjét a visszaemlékezés, de már nagyon idegenül nézi magát, és vele együtt a természet is, mely mindig ő maga volt, alig akar ráismerni. A Vénség utcáján jár, s az egykor fényes, hívó ablakok nem világítanak már, hallgatja a tátrai erdő zúgását, és látja a szép bokájú lányokat, de feltámadt Lázárként jár az idegen vidéken, énjét minduntalan elveszítve. Ha ilyenkor felbuzog olykor benne régi életkedve visszasóvárgása, ha visszatér volt élete pompás színterére, és szeretne élni újra ledéren, töprengés nélkül — költészete a bánat s az életsiratás soha nem hallott hangjaira talál.

Úgy kellett annak lenni művészete belső törvényei szerint, hogy ő, kinek minden versében lénye egy része halt el, az érte jövő halálnak dadogó szavaknál ne adhasson egyebet...

*

De nemcsak mai költő volt, hanem magyar is. Nem azért, mert itt született, hanem lelke és vére összetételénél fogva. És nemcsak magyar volt, hanem magyarságát költészetté ihlette éppen úgy, mint saját lényét versekbe differenciálta. Nem közvetítője volt a magyarság vágyainak és törekvéseinek, hanem magának a magyarságnak nyugtalan jaja, süvítő kiáltása veszedelmek előérzetén és a kitört vihar hullámai felett. A béke napjaiban is érezte, hogy felettünk végzet-szél füttyöl. A mi nyugalunkunk mindig látszólagos volt,

mert tudnunk kellett, hogy a legkisebb változás esetén is, nálunk egész létünk kérdése gyökerestül felvetődik a felelőtlen átalakulás szeszélyes forgatagába. Más nemzet veszíthet valamit is, mi azonban mindig mindent kockáztattunk. Fajok és kultúrák ütközőpontján, mélyen kellett földünkbe túrnunk magunkat, hogy onnan senki ki ne vethessen bennünket, s ezért állt nálunk mindig előtérben a primitív létkérdés, és művészetekre úgyszólván csak fegyverszünetek idejét fordíthattuk.

Nekünk kevés pünkösdt hoztál,
Kevés szentlelket, Uramisten,
S ostoroztál,
Bár véresek valánk.

És azért mégis nem volt kulturális áramlat Nyugat-Európában, mely meg ne termékenyítette volna a magyarságot. A két törekvés: a fajnak ép és a maga egészében való fenntartása és a nyugat-európai kultúrával való közösség egyaránt jellegzetes és makacsul kiküzdött aspirációja volt népünknek, fejlődésének legkezdetétől fogva.

Adyt is hívja Párizs. Ott hallotta először az újszínű dalt, és lelke vágyainak, ábrándjainak több és szívesebb echót ígért a színes, álmodozásra hívó Babilon. De csak úgy járt ott, mint az egykori szittyia vezér Szkilasz, ki bolondja volt a görög kultúrának, és tél idején, ha serege pihent, belopózott a legközelebbi görög városba, hogy az idegen élveknél éljen. Vezérei feddő, marcona ábrázatja azonban mindig ott kísértett serlege mélyén és tiltott dalokat éneklő szeretői szemében, míg egyszer a szittyia vezérek rajta nem kapták valóban egy ünnepléses menetben görög ruhában és görög mámorral az arcán, s ki nem végezték őt... Ady is érzi, mindig érzi, hogy a párizsi elfelejtkezések csak hiú áltatások, és sorsát megélni s megénekelni csak itthon tudja ő. Ha apjával a sírkertet méri, és rájuk száll a szilágysági est, ha panaszát és az ország baját egyszerű, kurucos szavakban elkesergi, ha megidézi lélekben hozzá legközelebb álló költőtársai, Csokonait, nincs benne más, csak ősi magyarság, mintha elődei szíve dobbanna meg

benne, és az ő ajkukról ömölnék a verses szó. És mégis, nem volt szabad megállnia ennél a magyarságnál. Újra át kellett élnie minden problémánkat, mint átélte az egész életet, hogy új dallamokba szedje a magyar költői skálát, és nyelvünk palettájára új színeket keverjen. Többet kellett örökölni, mint amennyit kapott, mert zseni volt.

*

Zseni volt, és ezért egyedül, társtalanul élte le életét. Csak költemény volt és életkereső. Megnyugvássá csak verseiben tett, még ha a legnagyobb nyugtalanságot is fejezte ki bennük, azonkívül csak álomkergető volt, ki várt, és sohase jöttek hozzá, és csak akkor vette észre, hogy nő járt nála, mikor a pamlagon hagyott rózsára nézett... Egyedül volt, mert hiányzott benne az érdek a mindennapi élet iránt, és nézni csak az örökkévalóság jegyében tudott, melynek mindegy, hogy kik csinálják a mindig ugyanazt. Találkozása csak az étellel volt, az emberek, jelenetek és történetek mögötti étellel, és sohase az emberekkel, jelenetekkel vagy történetekkel. Pedig fájt neki ez az egyedüllét, és talán senki oly makacsul nem kereste a társakat, mint ő. Ez művészetének játéka volt, ki mindig megcsalta benne az embert. Érezte ő maga is ezt a zsarnokságot, de rendeltetése alól nem bújhatott ki.

Ha az ő életére emlékezünk, szomorú, emberi életére, összeszorul a szívünk. Költészete, ez a virágos, tündöklő sárkány, melyet ő eresztett légi útjára, egy ideig még emelte őt is a fonalakkal, melyeket kezében tartott, de aztán elvált tőle, és ő a földre zuhant, ma már a földdel egy, és semmi más. Mi még a volt Adyt siratjuk, és nem vesszük észre, hogy költeményeiből kibontakozik az új Ady, azok Adyja, kik nem ismerték őt, és akik másként, talán igazabban fogják ismerni. Az élet pedig tovább megy az útján, az ő álmai valóra sohase válnak, s azért, mert ő szenvedett, másoknak, hozzá hasonlóknak, nem lesz könnyebb vállán a kereszt. És azért mégis nagy ajándék volt nekünk az ő élete. Mert a mindennapi élet nem az egész élet senkinek itt a föld hátán, és bár igaz, hogy a költők meg-

álmodott világa sohase fog eljönni, de csak azért nem jön el, mert mindig itt van, és valahányszor szeretünk, szenvedünk, és mindig, ha jók vagyunk, ha ünnepélyes órákban egygyéforrunk embertársainkkal, a költők szíve dobog bennünk. Ők a természet nagy kerítői, kik ajkat ajkra forrasztanak, és az emberiség nagy álmodozói, kik kezet kézbe fűznek. Veszekedések és tülekedések, vérengzések és viszályok fölött titkos szálak kötik össze a világ magánosait: az egész emberiséget, s ezeket a szálakat a költők és gondolkodók fonják.

Ady az effajta költők közül való volt. Bizonytalan járású, téveteg alakja, nagy, szomorú szemeitől megvilágított arca eltűnt a sír üregében, de csak azért, hogy fejére a dicsőség koronáját tegye, és megszépülve újra visszatérjen hozzánk.